

RADOVI NA APSIDI I PROČELJU STAROKRŠĆANSKE BAZILIKE U POVLJIMA

IVAN OSTOJIĆ

Od svih dijelova starokršćanskoga kompleksa u Povljima najviše je preinaka na sebi doživjela apsida. Zidovi, u kojima je upisana, sačuvani su sa svih strana, ali su oni tokom petnaest stoljeća na više mjesta i nekoliko puta bili probijeni, zatvoreni i dograđeni, sama pak apsida snižena, stiješnjena i zazidana. Konzervatorski zavod za Dalmaciju, nakon dovršenih istraživačkih i konzervatorskih radova, vratio je apsidi i njezinoj neposrednoj okolini prvotni izgled, gdje god se tome nisu suprostavili obziri prema kasnijim značajnijim adaptacijama.

Prije svega bačen je dvostrešni kamenim pločama pokriveni krov i razoren treći kat, što ga je nad apsidom u dva navrata bila nadogradila plemićka obitelj Tomaseo, pošto je građevinu, koja je s vremenom bila postala utvrđeni kaštil, preuredila za svoj stan. Tomaseovi su se nastanili u kaštilu oko 1640. godine, malo poslije nego što su ga od mletačke vlade, koja ga je oduzela povaljskoj opatiji, bili dobili kao feud. Otada je kaštil nekoliko puta promijenio vlasnika, ali je pod svakim od njih bio nastanjen, sve do nedavno, sve do 1963 godine.¹⁾ Zato se i dogodilo, da je taj glavni dio povaljske bazilike mogao biti istražen tek nakon ostalih dijelova.

Između drugih novosti obitelj Tomaseo je okolo kaštila bila napravila balkone.²⁾ Njih više nema, i nitko ne pamti, kad su uklo-njeni. Vrlo vjerojatno su se nalazili na sredini zidova, a u visini drugoga kata, gdje se danas na sve četiri strane zapažaju po dvije dugoljaste rupe (udaljene jedna od druge oko jedan metar i po) začepljene većim kamenjem.

Prilikom rušenja onog nadograđenog kata jasno se pokazalo, da zidovi nad apsidom završavaju kruništem, kojega se vrhovi uspinju 10,35 m nad temelje bazilike. Zubovi toga kruništa su visoki osamdesetak centimetara, dok je popriječna praznina među njima,

¹⁾ Posljednji stanar je bio Mate Ostojić pok. Stjepana.

²⁾ Ciccarelli Andrea, Abbazia di Povglie, La torre di Povglie, 13 (rukopis u Župskom arhivu u Pučišćima)

ili prosječna udaljenost od jednoga do drugoga, po prilici šezdeset centimetara. Zapadna ili pročelna strana broji pet zubova, a sjeverna i južna po četiri. Na stražnjoj ili istočnoj strani nađena su samo dva krajna, jer je između njih, barem danas, kontinuirani zid. Krunište je izgrađeno istom tehnikom i jednakim kamenjem kao i ostalo zide pod njim. Sada je čitavo krunište oslobođeno i očišćeno, a njegovi dijelovi, što su tokom vremena ovdje ili ondje bili okrnuti, zakrpljeni.

Gornju posvođenu terasu, što se nalazila oko 60 cm niže od prsobrana kruništa, uklonili su Tomaseovi do već spomenute 1640. godine.³⁾ I tako radikalno, da se danas ne da utvrditi, gdje je bila naslonjena na zidove ili u njima ukopana. Razina joj se može ustanoviti jedino pomoću dviju rupa. Kroz njih je, naime, na krajevima pročelnoga zida preko kamenih žljebova⁴⁾ otjecala voda s terase. Isto tako se nije dalo utvrditi vrijeme, kada je ona bila postavljena. Sredinom XVI stoljeća mletačka vlada je dva puta (1551. i 1559. god.) doznačila pomoć, da se popravi zid s kruništem i napravi terasa na povaljskom kaštilu, ali nije jasno, čime je on dotada bio pokriven.⁵⁾

Tokom konzervatorskih radova zazidana su u istočnom ili stražnjem zidu četiri, a u zapadnom ili prednjem tri prozora na dvjema donjim katovima nekadašnjega stana. U sjevernom pak zidu zazidana su vrata, što su nekada bila probijena nad sjevernim pastoforijem u razini prvoga kata, i kroz koja se ulazilo u stan.

Naprotiv, i dalje su ostala otvorena dva dugoljasta prozorčića (54 x 8 cm) između kruništa i kalote apsida, jedan sličan prozorčić (46 x 8 cm) ispod kalote i jedan prozor na prvom katu s karakterističnim sjedalom ukopanim u zidu, sve na zapadnom pročelju. Osim toga su na istom pročelju (u visini od 3,60 m) ponovno otvorena vrata, koja su u srednjem vijeku bili probili, po svoj prilici, monasi. Za donji prag tih vrata bili su upotrijebili antički prag s grebenom na vanjskom rubu i s udubinama za stožere vratnica.

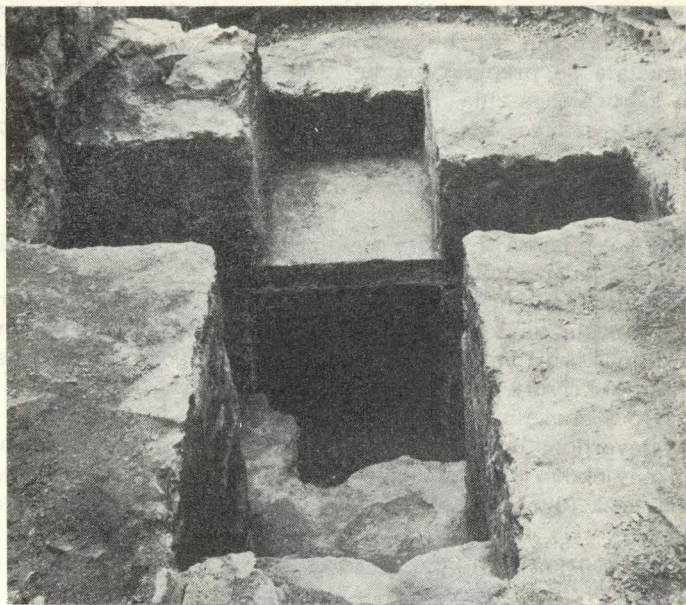
³⁾ Preinake Tomaseovih na kaštilu nabrojio je povaljski opat Ivan Martinis u podnesku bračkom conteu 5. V 1640. Tim podneskom je Martinis dokazivao, da je vlasnik kaštila opatija i da je ona s njime slobodno raspolagala sve do pred malo godina. U Martinisovu podnesku između ostaloga stoji i ovo: »la Torre di Povglie aveva doi volti et alle quattro faccie della istessa Torre le sue saracinesche e ppetti tutti in tal maniera atti a ricoverarsi dalle genti con ogni bisogno, et a difesa delli sudi: medesimi, e che avendo costituito abitazione di casa particolare in essa Torre il Sigr. Alessandro Tomaseo, ha disfatto uno delli doi volti, e levate le saracinesche ha fabbricato diversi balconi intorno essa casa«. (Cicarelli, n. mj.)

⁴⁾ Za ove žljebove bili su preuđešeni ulomci nekakvih stupova.

⁵⁾ Godine 1559. eremiti nastanjeni u bivšoj povaljskoj opatiji upravljaju mletačkoj vladi molbu, u kojoj pišu: »Si degni Vra Serenità concederli mozza 80 — de sal per reður a perfezion il muro restaurato con li suoi merli e far una Terazza di poter star, e far le guardie« (Cicarelli, n. dj., 3—4).

Napokon su, također u zapadnom ili prednjem zidu, i dalje ostala otvorena prizemna prostrana vrata, dapače su, zbog širega pogleda u nutrinu apside, oko njih uklonjeni pragovi, a nad njima odstranjen polukružni timpan. S lijeve strane ovih vrata uzduž čitave njegove sjeverne polovice teče četverokutna vodoravna šupljina u debljini pročelnoga zida. Šupljina se nalazi u visini od 130 cm;

13. Povelja, konfesija ispod oltara u starokršćanskoj bazilici

široka je 14, a visoka 12 cm. Sigurno je u njoj ležala greda, koja se izvlačila koliko je bilo potrebno, da se njome zamandale vrata.

Porušena je i jednokatna nadogradnja nad sjevernim pastoforijem. Starokršćanski zidovi, što su pod njim preostali, konzervirani su jednako kao i oni nad južnim pastoforijem, gdje nije bilo nikakve nadogradnje. Uklonjene su i kamene stepenice, koje su bile prislonjene izvana uz zapadni zid pred apsidom i sjevernim pastoforijem, i s kojih se na jednu stranu, preko svoda nad istim pastoforijem, dolazilo u stan, a na drugu stranu u kor južne kapele sadašnje župske crkve. Crkovinarstvo je 1853. godine te stepenice djelomično preinačilo, kako bi se omogućile procesije oko crkve,⁶⁾ ali su ih Tomasevi vjerojatno bili podigli zbog svoje udobnosti.

Netko je već u srednjem vijeku razorio gornju, sferičnu konstrukciju apside, pa je od 8 m njezine visine ostalo samo 4,30 m ili, tačnije, sačuvan je donji dio do početka savijanja. Na toj visini su

⁶⁾ Blagajnički dnevnik povaljske župske crkve za god. 1853.

srednjovjekovni monasi postavili sedlasti svod od mekog i laganog kamena. U podrum, što je ostao pod njim, silazilo se kroz četverokutni otvor ostavljen na sjevernom kraju svoda. Taj je svod sada bačen, a polukupola apsida dobrim dijelom obnovljena.

U sredini istočnoga ili stražnjega zida, na mjestu, gdje se apsida savijanjem počela odvajati od perimetra bazilike (na visini od 6,80 m) sačuvan je ostatak glatke antičke vodonepropusne žbuke, kojom je zbog zaštite od vlage bila obložena gornja ili vanjska površina apsidine polukupole. Ta žbuka, koje se kosi tragovi vide i na južnom zidu, spuštala se prema rupama, što su otkrivene u sjevernom i južnom kraju istoga zida. Kroz te rupe, koje su sada ponovno otvorene, imala je isteći voda, ako bi krov propustio kišu na apsidin svod.

U zatiljku apsida dovršena je konzervacija trodjelnoga prozora, koja je bila započeta pred četiri godine. Dopunjeni su propali dijelovi južnoga pilastra i upotpunjeni s nutarnje strane lukovi nad impostima. Sjeverni pilastar i podnica čitavog prozora ispod baza bili su obnovljeni prije. Pokazalo se, da su se oba pobočna ili vanjska imposta na tom prozoru (na visini od 3,60 m) nastavljala profiliranim kornišom sve do jednoga i drugoga kraja apsidine horizontalne krivulje, ali se sačuvalo samo par komada od toga pojasa i to s otučenim profilom.

Na sjevernom boku je sondiran i ponovno zatvoren zid apsida u visini čovjekova dohvata. Ispostavilo se, da je ondje nekada bila otvorena veza (u obliku prozora?) između apsida i sjevernoga pastoforija.

Ovako konzervirani zidovi oko apsida još su, za veću sigurnost, sa svih strana stegnuti aluminijskim zategama.

I u sjeveroistočnoj niši krstionice i u samoj bazilici na reliktu čeonoga zida u južnom krilu transepta sačuvani su geometrijski likovi fresaka. Osim tih, što sam ih na drugom mjestu opisao,⁷⁾ nađeni su i na južnom perimetru uzdužne lađe ostaci zidnih slikarija, na kojima su po dvije koncentrične modre polukružnice razmještene u obliku ribljih ljusaka s crvenim ukrasom u sredini. Naprotiv, na nutarnjem licu i pročelju apsida, koja su inače redovito bila raskošnije urešena i oslikana nego ostala konstrukcija, kod nas nema ništa. Jedino su se ovdje ili ondje na malenim površinama održali ostaci dimom pocrnjene žbuke. Nešto crvenkaste boje vidi se samo u uglovima zida, što dijeli prostor apsida od transepta.

S tla apsida dignut je noviji kameni pločnik, ali pod njim nisu nađeni nikakvi tragovi ni zidane katedre u sredini ni kamene klupe naokolo. Ako su ipak ondje, prema općem običaju, postojala sjedala, bila su vjerojatno drvena. Po svoj prilici drvena klupa bila je i oko apsida u bazilici Pet mučenika u Kapljuču (Solin).⁸⁾

⁷⁾ U izvještaju: Nastavak istraživanja starokršćanske bazilike i krstionice u Poveljima (Sv. 13 ovih Priloga, str. 40—43)

⁸⁾ Recherches à Salone I, 38 — Copenhagen 1928.

U temelju zida, kojim su monasi ili netko drugi u srednjem vijeku zazidali otvor pod pročelnim velikim lukom apsida, ugrađeno je u sjevernom pravokutnom uglu maleno spremište (36 x 26 x 34 cm). U nj su, na sami paviment bazilike, bile postavljene i neobrađenom pločom pokrivene kosti od pijeveca, janjeta i svinje. Sličan polog kostiju nađen je prije četiri godine pred sjeveroistočnom nišom u krstionici iste bazilike. U jednom i drugom slučaju zidari su

14. Povelja, obnovljena vrata starokršćanske bazilike (unutarnja strana)

izvršili neki običaj naslijeđen vjerojatno od poganskih slavenskih žrtava.⁹⁾

Pod prednjim dijelom apsidina tla otkriven je osamdesetak centimetara duboki iskop u obliku križa. On je prvotno bio barem 20 cm dublji, jer mu je gornje sačuvano sadašnje lice za toliko pod razinom starokršćanskoga pavimenta od žbuke, koja se vidi u uglo-

⁹⁾ Ovako mi je pojavu protumačio profesor Dimitrije Sergejevski u pismu od 11. VIII 1964.

vima ispred same apside. Mogao je iskop biti još dublji, jer ne znamo, je li prostor apside bio viši od transepta i je li sloj žbuke na podu bio pokriven kamenim pločama po čitavoj bazilici.

Iskop je dug sada 180 cm, a prvotna mu je dužina bila oko 232 cm. Širok je 138 cm. Zapadno (51 x 46 cm), sjeverno (45 x 43 cm) i južno (42 x 45 cm) krilo gotovo su jednake površine, dok je istočno duže i šire (oko 100 x 54). U istočnom krilu prema zapadnom vode sada četiri stepenice, dok su peta, i ako je još koja bila poviše nje, propale. U zapadnom krilu, 34 cm od dna iskopa, položena je 10 cm debela, s gornje strane glatko izdjelana horizontalna kamena polica.

Iskop je iznutra obzidan kamenjem sličnim onome u ostalom zidu starokršćanskoga kompleksa. Čitava jama je bila obložena žbukom, koja je na spojenim bridovima bila zaobljena. I dno je prekriveno takvom, oko 23 cm debelom žbukom. Zapadni dio dna je netko probio. Vjerojatno je tražio kotao blaga, koji je prema poveljskoj pučkoj legendi pohranjen u apside tri lakta ispod groba nekoga dječaka Grka, a taj je grob opet tri lakta daleko od istočnoga zida.¹⁰ Ova je priča morala nastati pošto su monasi već bili posvudili donji dio apside. Iskop naime, smatran grobom,¹¹ počinje u centru apsidine horizontalne obline, a taj je centar tri lakta (oko dva metra) udaljen od istočnoga dograđenog zida, na kojem je počivao onaj svod.

U zemlji, kojom je bio zasut iskop, nađeno je više komada antičkoga stakla i keramike, dosta kostiju i morskih puževa, a pod kamenom policom mnogo smrvljenoga ugljevlja.

Na toj polici je, izvan svake sumnje, počivao kovčez s moćima nekoga sveca, kojima su preko onih stepenica pristupali vjernici, da ih cjelivaju, obaspu cvijećem, poliju mirisnim tekućinama, napale im kandilo, dotaknu rupcima ili se pred njima pomole.¹² Ako se ne radi o relikvijama ex contactu, mora da su ondje bili pohranjeni svi ostaci svečeva tijela, jer su se tek u VIII stoljeću moći počele dijeliti u čestice i raznositi na razne strane.¹³

Nad relikvijama, prema običaju koji je vladao na čitavom Zapadu, dizao se oltar. Možda je kamena ploča (mensa) toga oltara ona, što danas služi kao sjedalo na trgu pred crkvom. Duga je 206, široka 62, a debela 13 cm. Rubovi prednje i obiju pobočnih strana su profilirani.¹⁴ Gornje joj je lice glatko izdjelano, dok je donje

¹⁰) I. Ostojić, Benediktinska opatija u Poveljima na otoku Braču, 85 — Split 1934

¹¹) Iako je ovdje samo ovaj jedini iskop, opat Martinis u već spomenutom podnesku tvrdi: »nella detta Torre sono delle sepolture antichissime di morti, come ad oculum si può vedere (Cicarelli, n. dj., 12—13).

¹²) P. Testini, Archeologia cristiana, 130, 132, 137 — Roma 1958

¹³) Bullett. di archeol. e stor. dalm. XXVI (1903), 82 i na tom mjestu Bulićeva vlastoručna bilješka u primjerku Centralnog bogoslovskog sjemeništa u Splitu.

¹⁴) Iz onoga razdoblja nađen je maleni broj oltarnih ploča dužih i užih od ove (Braun J., Der christliche Altar I, 253—254, 279—280 — München 1924). Ako je profilacija četvrte strane uklonjena prilikom kasnije adaptacije, onda je ploča bila šira.

grubo poravnano, jer na uzidanom podnožju nije bilo vidljivo.¹⁵⁾ Da je to menza iz kasnijega vremena, bio bi u njoj samoj iskopan grob za moći.

Nađena su tri ulomka (5 cm debele) tranzene, što je vrlo vjerojatno zatvarala prozorčić (fenestellam) na shraništu moći ispod oltara. To su dva komada okvira i jedno čitavo sačuvano okance. Pravokutni okvir je profiliran (visok je 14 cm, dok mu debljina zbog profilacije pada prema rešetastoj ornamentici od 11 na 7 cm). Uzorak je sastavljen od polukrugova (debelih 2 cm) jednake veličine (nutarnji promjer 10 cm). Oni na sebi imaju udubljenu crtu, koja ide čitavom njihovom dužinom, i zatvaraju ukras u obliku šuplje lepeze (à modèle en éventail) ili ribljih ljusaka (Schuppenmuster). Takav oblik tranzene je baština rimske dekoracije, a bio je omiljen i u solinskoj starokršćanskoj arhitekturi.¹⁶⁾

Oltar povaljske bazilike bio je smješten na granici između apside i transepta, a to se u starokršćanskim crkvama, osobito kod nas, ne susreće često.¹⁷⁾

Područje oltara je redovito bilo ograđeno, pa se našlo i nekoliko komada izrađenih ploča (plutei) i dijelovi pilastrića oltarne pregrade (cancelli), ali kuda je ta pregrada ili ograda tekla, dosada se nije dalo utvrditi. Bez dvojbe je, barem iz razloga zaštite, morao biti ograđen iskop za pristup moćima iza oltara. Osim toga, na početku sjevernoga stilobata, koji ide granicom između glavne i pobočne lađe, sačuvan je najniži dio zidića od apside prema zapadu. Takav zidić je morao biti i na južnom stilobatu. Teško je danas kazati, jesu li ti zidići dijelili srednju od pobočnih lađa kroz cijelu dužinu crkve.¹⁸⁾ Ali, s obzirom na dimenzije prostora oko oltara, naravnije je pretpostaviti, da su oni zidići dijelovi pobočnih strana oltarne pregrade. Dokle je pak ta ograda dopirala prema zapadu, je li naime prodirala preko transpeta u glavnu lađu, iskopine nisu mogle pokazati nikakva traga, jer je taj dio tla bio već ranije doživa iskrčen.

Sjeverni i južni zid, u kojima je upisana apside, produžuju se prema zapadu šezdesetak centimetara dalje od krajeva apside i tako s njima prave dva pravokutna ugla. Ti su produšci pilastri, na kojima se u visini od tri i po metra nalazi po jedna ploča s profiliranim kornišom. Na tim pločama se utvrđuju počeci prvoga para lukova, što su dijelili glavnu lađu bazilike od pobočnih. Pretpostavljamo, da su središta tih dvaju lukova bila na istom pravcu kao i sredi-

¹⁵⁾ Od konca XVIII do sedamdesetih godina XIX stoljeća ploča se nalazila nad pročeljem glavne lađe župske crkve kao podnožje triju kamenih stupova, među kojima su visjela dva zvona. Zato se i nalaze na gornjem licu ploče tri kockaste rupe za željezne spojnice. Malo prije drugoga svjetskog rata ploča je nespretnim baratanjem prebijena u dva komada.

¹⁶⁾ Recherches à Salone I, 86-87; Forschungen in Salona III, 32, 38.

¹⁷⁾ Testini, n. dj. 579—581

¹⁸⁾ Testini, n. dj., 571

šta otvora na perimentralnim zidovima, kojima se išlo u južno i sjeverno krilo transepta.¹⁹⁾ Ako je ta pretpostavka tačna, i ako su svi lukovi bili približno jednaki, onda je sa svake strane uzduž bazilike bilo po pet takvih lukova.

Međašni zidovi između glavne i pobočnih lađa bili su debeli 48 cm i dizali su se nad lukovima do visine od blizu devet metara. Do te su, naime, visine bili građeni starom rimskom žbukom južni i sjeverni zidovi oko apsida i na toj su visini bile strehe krova, koji je vjerojatno bio zajednički nad apsidom i srednjom lađom. Prema tome, do te visine je dopirao i zid (debeo oko 30 cm) nad velikim lukom apsida. Žbuka, što se u sredini istočnoga zida iza apsida nalazi nekako sve do vrha današnjega kruništa, dokazuje, da je taj krov bio dvostrešan.

Da se dobije potpuni pogled na baziliku s prednje strane, da se može osloboditi i konzervirati njezin južni perimetar i da se olakša ispitivanje terena pod njom, trebalo je porušiti kuću, koja je pokrivala površinu čitave južne pobočne lađe i polovicu srednje.

Na tom prostoru mora da je bila podignuta neka zgrada već u ranom srednjem vijeku. U nju su, naime, uklopljeni južni i dio pročelnoga zida bazilike, dok su još bili čitavi. Njezinu drvnost utvrđuju također vrlo stari uski prozorčić (46 x 18 cm) i plitki ormar s kamenom policom (visok 70, širok 46, dubok 20 cm), oba ugrađena u južnom starokršćanskom zidu. Onu staru zgradu je upotrebljavao, i valjda u njoj stanovao, povaljski opat,²⁰⁾ pa je zato narod i zvao, iskvarenim imenom riječi *a b a t e*, Bota.

Poslije odlaska benediktinaca iz Povalja Botom su se služili eremiti ili čuvari opatijske crkve i nadglednici opatijskih posjeda, pa zato ona dolazi u dokumentima i pod imenom *domus pro eremitis*.²¹⁾ Tu je kuću restaurirao i dogradio komendatarni opat Juraj Bokanić (opatovao u Povoljima 1733—1776) u drugoj polovici XVIII stoljeća.²²⁾ Malo poslije nego što je bio prodan zemljišni posjed bivše opatiје, Botu je kupila povaljska dušobrižnička crkva

¹⁹⁾ Vrlo sličan transept imala je još neistražena bazilika u Sepnu kod Omišlja na otoku Krku (o. Benedikt Celegin u rukopisu »Ruševine t. zv. crkve Sv. Nikole u uvali Sepen kod Omišlja«).

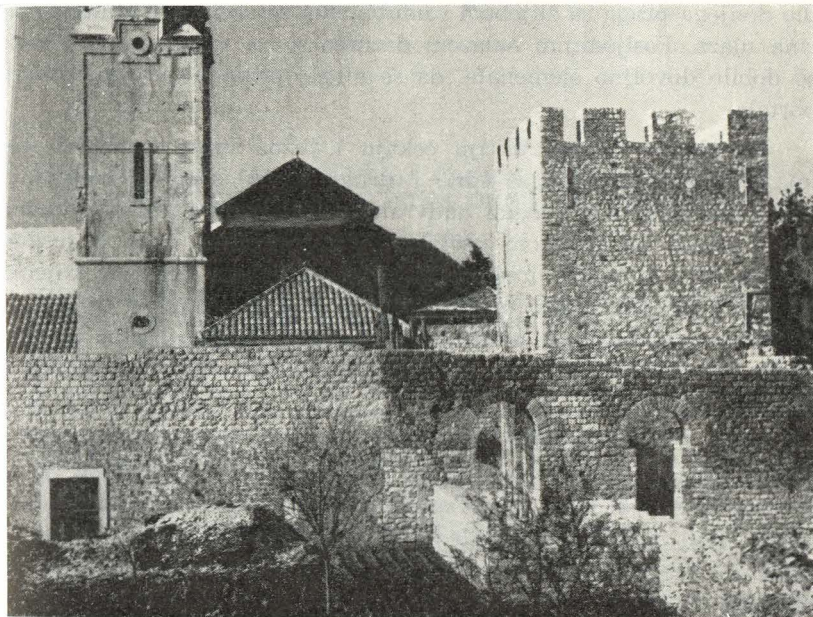
²⁰⁾ Mate Vrsalović, dušobrižnik Povalja, početkom XIX stoljeća izvješćuje pokrajinsku upravu u Zadru, da ima »un'altra casa vecchia, che anticamente era l'angusta abitazione di trapassati abbatì« (Državni arhiv u Zadru: Ispettorato centrale pel culto ed amministrazione di vacanti, anni 1807—1809, fascicolo XXX, posizione I).

²¹⁾ Visita apostolica del Rmo Dotr. Pietro Moravi, canonico di Chiozza e vicario apostolico nel vescovato di Lesina, fatta nell'anno 1627 (Biskupijski arhiv u Hvaru).

²²⁾ »Giorgio Boccanich ampliò la Tiniera e costruì una decente casa abbatiale« (Memorie e monumenti del convento dei monaci benedettini, poscia dell'abbazia mitriale, beneficio semplice di S. Giovanni di Povglie in Brazza — C, u Arhivu Jugosl. akademije I. d. 147). To potvrđuje i natpis, što je bio na zapadnom učelku Bote: 17. GAB. 53, ako se ima pročitati: † G(eorgius) a(bbas) B(okanić) 1753.

1888. godine.²³⁾ Kuća je bila unajmljivana privatnicima, dok je 1893. godine crkva nije temeljito obnovila.²⁴⁾ U prizemlju je uredila konobu za sebe, a na katu dvoranu za osnovnu školu, koja je u njoj radila od 1893. do 1907. i od 1909. do 1911. godine.²⁵⁾

15. Povelja, pogled s juga na starokršćansku baziliku nakon konzervacije zidova

Otkada je pak (1911. god.) na Žalu pri moru sagrađena današnja škola, Bota je malo po malo dobila ime »Stara škola«. Nju je crkva nešto prije drugoga svjetskog rata produžila u prizemlju, prema istoku i zapadu, i preuredila za kulturno-zabavne svrhe sa stalnom pozornicom. Prigodom njenog zapadnog produženja bio je prošupljen pročelni zid bazilike i porušen njegov donji dio, koji je dotada postojao, ali se onda nije znalo, da je on tako star.²⁶⁾

²³⁾ U Blagajničkom dnevniku povaljske župske crkve za god. 1888. stoji ubilježeno, da je isplaćeno 320 forinta za abacijalnu kuću—Bota.

²⁴⁾ U istom dnevniku za god. 1893: »za napraviti Botu« potrošeno 266,04 forinta.

²⁵⁾ Školska spomenica (rukopis u osnovnoj školi, Povelja)

²⁶⁾ Da nije uništen, očividno bi pokazao, da su zaista bila samo jedna vrata na pročelju bazilike. Samo jedan, ali, kao i u Poveljima, znatno velik ulaz, imala je i već spomenuta, povaljskoj vrlo slična, starokršćanska crkva u Sepenu kod Omišlja (Celegin, u navedenom rukopisu).

Na sjevernom kraju gornjega dijela još sačuvanoga pročelnog zida otkriveni su in situ: južno koljeno, na kojemu je počivao nadvratnik glavnoga portala, i nad koljenom početak rasteretnoga luka. Otprije su utvrđeni: spomenuti nadvratnik: tri komada od obaju dovratnika, sva tri jednako obrađena lica kao i nadvratnik; dio donjega praga sa žlijebom i udubinama za stožere vratnica te širina ulaza. Posljednjim nalazom doznalo se za visinu vrata i tako se dobilo dovoljno elemenata, da se moglo pristupiti rekonstrukciji portala.

Na sličnu rekonstrukciju čekaju i južna vrata narteksa, jer im je dobrim dijelom s jedne i druge strane sačuvan originalni zid, a nađen je i još jedan nadvratnik. Taj nadvratnik je obrađen poput onoga na glavnom portalu. I on je naime, imao u sredini urezan križ i lisnati ures po čitavom vanjskom licu, na kojemu su ispod gornjega ruba, u jednakoj udaljenosti jedne od druge, tri kockaste udubine za metalne kuke o koje se vješao zastor ili neki drugi ures. Dimenzije su nadvratnika: dužina 160 cm, a visina 27 cm.

Osim arhitektonskih fragmenata, što sam ih već registrirao i opisao ovdje i u dvjema ranijim izvještajima,²⁷⁾ pronađeno je iz starokršćanskoga doba još nekoliko drugih komada izrađenoga kamena, koji su bili kasnije ugrađeni u zidove oko apside ili Stare škole. To su ostaci nekoliko manjih i većih stupova, njihovih baza i kapitela, fragment oltarne pregrade s križem,²⁸⁾ nadvratnik glatke prednje površine s udubinama za stožere, nekoliko ulomaka tranzena različitih nacрта prošupljene ornamentike²⁹⁾ i nešto sitnijih nalaza. Fragmenti kamenoga uresa oltara i oltarne pregrade su od mramora ili običnoga bijelog vapnenca, ostali od bituminoznog ili asfaltnog vapnenca.

Nad sjevernim pastoforijem nađen je u pločniku, kao spolij upotrebljen, komad ploče s ostatkom stražnjega dijela tijela i čitavim repom neke životinje (lava ili mačke) u reljefu. Prirodna i dinamička izradba podsjeća na neko bolje razdoblje antikne umjet-

²⁷⁾ »Starokršćanska bazilika i rimski spomenici u Povljima na Braču« (u ovim Prilozima sv. 12, 8—10, 16—19 — Split 1960) i »Nastavak istraživanja starokršćanske bazilike i krstionice u Povljima« (u istim Prilozima sv. 13, 14, 32, 39—40 — Split 1961)

²⁸⁾ Sličan križevima iz gradske bazilike u Solinu ili križu iz Sv. Marte kod Bihaća (Forschungen in Salona I, 37; III, 33).

²⁹⁾ Od nađenih rešetastih otvora tranzena jedni su imali oblik vertikalno položenih pravokutnika, drugi romboida (ili na X), a treći ribljih ljusaka.

nosti prije dekadencije, pa taj lik po svojem postanku vjerojatno nema veze sa starokršćanskom kompleksom niti kasnijim pregradnjama.³⁰⁾ Ovaj nalaz ide u prilog mišljenju, da je na mjestu bazilike bio neki predkršćanski objekt.

Radovi na apsidi i portalu, kao i svi ostali, izvedeni su prema uputama i pod nadzorom konzervatora Davora Domančića.

TRAVAUX SUR L'ABSIDE ET LA FAÇADE DE LA BASILIQUE PALÉOCHRÉTIENNE DE POVLJA DANS L'ÎLE DE BRAC

IVAN OSTOJIĆ

L'Institut de Conservation pour la Dalmatie a rendu à l'abside et à ses alentours immédiats leur aspect primitif, chaque fois que ne s'y opposaient pas des considérations envers les adaptations ultérieures les plus caractéristiques. On a enlevé le toit et démolí l'étage qui avait été rajouté au XVIIe s. Lors de la démolition, on s'aperçut que les murs au-dessus de l'abside se terminaient par des créneaux construits d'après la même technique et avec les mêmes pierres que les autres murs du dessous. Les créneaux ont été dégagés et nettoyés, les bords rognés ont été réparés. Sur le vieux mur, toutes les ouvertures ont été bouchées sauf une fenêtre, une porte et deux petites baies étroites et hautes. Ces ouvertures sont restées comme témoins d'adaptations ultérieures. La construction sphérique de l'abside, détruite, est maintenant en grande partie restaurée. Au dos de l'abside a été faite la conservation d'une fenêtre tripartite et, de tous les côtés, les murs de l'abside ont été resserrés à l'aide de cercles d'aluminium.

Sous la partie antérieure du sol de l'abside on a découvert une fosse en forme de croix. Dans le bras oriental de la croix on descendait cinq marches tandis qu'à mi-hauteur du bras occidental fut posée une étagère horizontale en pierre, très polie, où reposait certainement le coffret contenant les reliques du saint. Les fragments de transenne qui y ont été trouvés faisaient probablement partie de la petite ouverture du dessus de l'autel qui s'élevait au-dessus des reliques. La table de cet autel est, selon toute probabilité, la dalle qui sert aujourd'hui de siège sur la place devant l'église. On a découvert quelques plaques ouvragées (plutea) et des parties de petits pilastres provenant de la clôture d'autel (chancel).

Sur le prolongement des murs Nord et Sud de l'abside on voit les débuts de la première paire d'arcs qui séparaient la nef principale de la basilique, des nefs latérales.

Pour obtenir une vue complète sur la basilique du côté antérieur, et pour pouvoir dégager et conserver son périmètre méridional, il a fallu démolir une maison qui avait autrefois été construite au-dessus de la nef latérale méridionale. Dans ses murs se trouvaient plusieurs fragments de colonnes grandes et petites, de leurs bases et chapiteaux, de transennes, ainsi que quelques autres petites trouvailles.

A l'extrémité Nord de la partie supérieure du mur de façade conservé, a été découverte *in situ* l'amorce Sud de l'arc, où reposait le linteau du portail central et, au-dessus de l'amorce, le début de l'arc de décharge.

³⁰⁾ Tako O. Benedikt Celegin u pismu od 24. IX 1964.

Auparavant avaient déjà été observés le grand linteau, trois morceaux de chacun des deux chambranles et une partie du seuil inférieur. Toutes ces trouvailles réunies ont fourni suffisamment d'éléments pour permettre la reconstruction du portail. Une reconstruction semblable attend la porte méridionale du narthex car une bonne partie du mur a été conservée de chaque côté, et on a aussi trouvé un autre linteau.

Lors de la démolition de la surélévation d'un étage au-dessus du pastoforium Nord a été découvert un morceau de dalle de la partie antérieure d'un certain animal en relief. L'exécution rappelle la meilleure période de l'art antique, et ce fragment pourrait bien être plus ancien que la basilique elle-même.

Outre les fresques, déjà décrites, dans la niche Nord-Est du baptistère, et sur les restes du mur frontal dans l'aile méridionale du transept, on a aussi trouvé — sur le périmètre méridional de la nef longitudinale — des restes de peintures murales en forme d'écaillés de poisson, bleues, avec décor rouge au milieu.